

Vilniaus statybininkų amatų cechai XIX a. I pusėje: organizacinė struktūra, gamybos pobūdis, kolektyvinė biografija

VIRGILIJUS PUGAČIAUSKAS

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

El. paštas: pugaciaskas@istorija.lt

Straipsnyje nagrinėjama Vilniaus krikščionių statybininkų cechų – dailidžių, mūrininkų, puodžių (krosnininkų) – valdymo organizacija ir jos transformacija pasikeitusiomis XIX a. I pusės politinės konjunktyūros sąlygomis, vieta miesto ekonominiame gyvenime bei šių korporacinių organizacijų narių kolektyvinės biografijos elementai, tokie kaip municipalinė karjera, teritorinė kilmė, socialinė ir šeiminė padėtis, giminystės ryšiai, taip pat turtinė situacija. Teigiama, kad Vilniaus mūrininkų ir puodžių cechų organizacinė struktūra, narių tarpusavio santykiai, religinis ir visuomeninis gyvenimas 1795–1850 m. tebebuvo reguliuojami pagal Lenkijos valdovų ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių suteiktas privilegijas ir statusus bei nusistovėjusias tradicijas, tuo tarpu 1811 m. įvestas rusiškas cechų valdymo įstatymas nepadarė didesnės įtakos, kadangi jo nuostatos dažniausiai neprieštaravo minėtiems teisiniams dokumentams. Mūrininkų ir puodžių cechų korporaciniai organizacijos veikimo principai išliko gyvybingi naujai besiformuojančioje ūkinėje konjunktyūroje ir užtikrino, nors ir ne taip efektyviai, jos narių interesų atstovavimą santykiuose su valdžios institucijomis ir potencialiais konkurentais.

Raktažodžiai: Vilnius, cechas, plytinė, meistras, pameistrys, mokinys, mūrininkas, dailidė, puodžius (krosnininkas), plytininkas

XIX a. I pusėje Vilniaus miesto korporacinio gyvenimo tėkmėje garbinga vieta atiteko profesinėms brolijoms, prie kurių priskirtini ir statybinių amatų cechai, puoselėjantys kelių šimtmečių profesinės ir visuomeninės veiklos tradicijas. Vietinėje miesto statybinėje rinkoje pagrindines pozicijas išlaikė krikščionių mūrininkų, dailidžių (iki 2-ojo dešimtmečio vidurio) ir puodžių cechai, kiti statybinių profesijų amatininkai – dažytojai, plytininkai, akmentašiai (grindikai), mūsų žiniomis, nebuvo susibūrę į korporacines organizacines struktūras. Kaip pagrindines priežastis, nulėmusias ilgaamžį cechų egzistavimą ir jų gebėjimą prisiderinti prie nuolatinių miesto ūkio konjunktyūros svyravimų, derėtų įvardyti išskirtinę svarbą miesto ūkiui ir gyventojų pirmaeilį poreikių (pastogė, šildymas, maitinimasis) tenkinimą. XIX a. I pusės Vilniaus miesto statybininkų cechų veikla, skirtingai nei ankstesnio laikotarpio, yra praktiškai nenagrinėta. Literatūroje, skirtoje miesto amatų cechų bendrajai raidai nušviesti, randame tik bendro pobūdžio duomenų.

CECHŲ ORGANIZACIJA IR JOS TRANSFORMACIJA

Prieš pradedant nagrinėti statybininkų cechų valdymo organizaciją būtina pažymėti, kad Rusijos imperijos politinės ir ūkio konjunktūros sąlygomis šiems cechams iškilo grėsmė. Iki 1808 m. dailidžių, mūrininkų ir puodžių (krosnininkų) cechai daugiau ar mažiau netrukdomai funkcionavo savo kasdieninėje veikloje vadovaudamiesi Lenkijos-Lietuvos valdovų išduotomis privilegijomis, kol gubernijos valdžia apkaltino juos pasinaudojus monopolinėmis privilegijomis ir padidinus „mūro ir medžio statybos darbų“ kainas, o tai pablogino vilniečių padėtį. 1811 m. viduryje, pritaikiusi Rusijos amatų cechų įstatymą, pagal kurio vieną iš straipsnių negalėjo būti „paprastų darbų cechų“, Vilniaus gubernijos valdžia pirmiausia panaikino maisto produktus gaminančius (duonos kepėjai, žvejai, kruopininkai ir t. t.), o 1814 m. ir dailidžių bei puodžių cechus. Tiesa, puodžiams ir krosninkams pavyko įrodyti, kad jų darbas labiausiai susijęs su koklių gamyba ir krosnių statymo darbais, kuriems būtinas profesinis pasirėngimas ir aukšta kvalifikacija. Tokia puodžių meistrų argumentacija pasirodė sviri ir valdžia pakeitė savo sprendimą¹. Mūrininkų cecho panaikinimas, turimais duomenimis, nebuvo svarstomas.

Nagrinėjant mūrininkų ir dailidžių cechų korporacinės organizacijos vidinę struktūrą bei funkcionavimo principus pirmiausia dera pastebėti, kad, remiantis cecho statutais (paskutinis patvirtintas 1746 m.), mieste egzistavo vienas mūrininkus ir dailides vienijantis cechas. Tačiau, sprendžiant pagal 1795 m. Vilniaus miesto cechų amatininkų revizijos sąrašą (tiek mūrininkų, tiek dailidžių cechai yra įvardijami kaip atskiri subjektai su skirtingais meistrų, pameistrių ir mokinių sąrašais), veikė du atskiri cechai. Ko gero, jie vadovavosi bendru statutu².

Trijų cechų organizacinė struktūra iki 1811 m. išlaikė nusistovėjusią tvarką: vadovaujantys meistrai buvo renkami vienerių metų kadencijai, du vyresnieji sprendė einamuosius cecho reikalus, ekonomas rūpinosi cecho finansais, bažnytinius vyresnysis kuravo cecho dvasinius reikalus, o jaunesnieji meistrai atlikdavo pasiuntinių funkcijas. Rusiškas amatų įstatymas truputį pakeitė vyresniųjų meistrų pasiskirstymą ir jų skaičių: pirmiausia buvo akcentuojamos meistro, cecho seniūno (*управний старшина*), po jų – dviejų vyresniųjų meistrų pareigos. Tačiau ši nuostata, sprendžiant pagal puodžių cecho posėdžių protokolinius pavyzdžius, praktikoje transformavosi: cechui vadovavo vyresnysis meistras (*starszy*), o antrasis meistras buvo jo pavaduotoju (*pod-starszy*). Tokia tvarka nuo 2-ojo dešimtmečio tapo įprasta.

Abu vadovaujantys pareigūnai savo nuožiūra galėjo spręsti einamuosius cecho reikalus, tačiau vadovavimas iš esmės ir toliau rėmėsi kolektyvine meistrų išmintimi, kitaip sakant, pagrindines cecho problemas svarstė ir sprendimus priiminėjo visi meistrai bendrame susirinkime. Vadovaujantys cecho pareigūnai buvo renkami balsuojant slaptai

¹ V. Merkys, Vilniaus amatininkų cechų skaičiaus dinamika XIX amžiuje, *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai (toliau – MADA)*, Vilnius, 1961, t. 1(10), p. 54; J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, *Vilniaus miesto istorija*, Vilnius, 1967, p. 207; Istoriko Mykolo Balinskio teigimu, Vilniaus dailidžių cechas egzistavo iki 1822 m., žr.: M. Baliński, *Opisanie statystyczne miasta Wilna*, Wilno, 1835, s. 114.

² Galbūt dailidžių atsiskyrimą galima būtų susieti su XVIII a. II pusėje įkurtu dailidžių-balkininkų cechu, apie kurio egzistavimą XIX a. nepavyko aptikti jokių žinių. *Акты, издаваемые Виленскою Археологическою комиссией (toliau – ABK)*, t. 10, Nr. 34, c. 214–219; *Akty cechów wileńskich (toliau – ACW)*, t. 1, 1939, Nr. 92, p. 109–115; S. Samalavičius, Vilniaus mūrininkų ir dailidžių cechas iki XVIII a. vidurio, *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai (toliau – AMMD)*, Istorija, 1967, t. IX, p. 100.

cecho meistrų rinkiminiame susirinkime³. Iš nerenkamų pareigybių svarbias funkcijas korporacinėje organizacijoje vykdė samdomas raštininkas, kurio atlygio dydis buvo nustatomas pagal susitarimą⁴. Taigi statybininkų cecho vidinė struktūra praktiškai nedaug tepasikeitė, kadangi cechų statutų reglamentacija neprieštaravo atitinkamoms rusiško įstatymo nuostatomis.

Aiškinantis cecho funkcionavimo aplinkybes miesto valdžios institucijų veikimo kontekste būtina pabrėžti, kad Amatų valdybos įkūrimas paveikė įprastinę cechų funkcionavimo tvarką. Pirmiausia ši institucija, būdama tarpininkė tarp valdžios ir cechų, sprendė cechų administravimo klausimus (ypač mokesčių), nagrinėjo problemas, susijusias su meistrų, pameistrių ir mokinių tarpusavio nesutarimais, t. y. svarstė klausimus, kuriuos anksčiau nagrinėjo patys meistrai. Akivaizdu, kad ši institucija dalį klausimų perkėlė už cecho kompetencijos ribų apribodama cechų autonomiškumą⁵. Kita vertus, tokia padėtis buvo palankesnė pameistriams, siekiantiems efektyviau apginti savo interesus nesutariamų su meistrais atvejais.

STATYBININKŲ CECHAI MIESTO ŪKIO KONJUNKTŪROJE

Statybos cechų gamybinę padėtį nulėmė bendroji miesto ūkio konjunktūra, kuri mūriniams, dailidėms ir kitų statybos specialybių atstovams nebuvo palanki ir stabili – nuo 1795 m. beveik tris dešimtmečius miesto ūkinė veikla rutuliojosi lėtai, naujų gyvenamųjų pastatų statyba merdėjo. Maždaug nuo XIX a. 3-iojo dešimtmečio pradžios miesto ūkinis gyvenimas palaipsniui atsigavo: daugėjo gyventojų, suintensyvėjo visuomeninių, o ypač gyvenamųjų namų statyba, daugiau rekonstruojama pastatų. Po 1830 m. sukilimo vėl pastebimas trumpalaikis nuosmukis statybų sektoriuje, po kurio ėjęs stabilizacijos periodas tęsėsi iki 1850 m., kai prasidėjo intensyvios statybos⁶.

Statybininkų cechams praktiškai padėjo išgyventi įvairūs pastatų einamieji ir kapitaliniai remonto darbai, ypač kariniai užsakymai. Dažniausiai mūriniams, dailidėms bei puodžiams (krosnininkams) einamųjų remonto darbų pasiūlą formavo ne gyventojai, bet valdžios ir bažnytinės institucijos: Vilniaus gubernijos valdyba (aukščiausių pareigūnų rezidencijos ir tarnybinių butų remontas)⁷, Vilniaus universitetas (pastatų rekonstrukcijos, profesorių tarnybinių butų remontas)⁸, Vilniaus kapitula (pavyzdžiui, vyskupo

³ Vilniaus puodžių cecho 1818, 1821 metų pajamų ir išlaidų suvestinės, *Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – LMAB), f. 232, b. 77, l. 1–2, b. 78, l. 4–5.

⁴ Pavyzdžiui, Vilniaus puodžių cechas raštininkui mokėdavo 30 kap. atlygį už kiekvieną darbą atskirai, *ibid.*, l. 4, 7.

⁵ Mūrinių cecho meistrai apskundė Amatų valdybai vyresnįjį meistrą Vincentą Cibovičių dėl piktnaudžiavimų (per 4 metus nepateikė finansinių ataskaitų), dailidžių cecho meistrai kreipėsi į valdybą dėl vyresniojo meistro Johano Saugodlo finansinių pažeidimų bei netvarkos ceche ir jo „nepaklusnumo“, žr.: Vilniaus amatų valdybos 1812 03 29 raštai, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 939, ap. 1, b. 5, l. 6–7.

⁶ *Lietuvos architektūros istorija. Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, Vilnius, 1994, t. 2, p. 232–234.

⁷ Horodničiaus Andrejaus Veiso 1803 09 02 raštas Vilniaus puodžių cechui, LMAB, f. 232, b. 30 l. 1; Generalgubernatoriaus rūmų 1824 ir 1829 m. remonto darbų sąmatos, LVIA, f. 937, ap. 1, b. 552, l. 29–38, 82–83.

⁸ V. Drėma, *Vilniaus namai archyvų fonduose*, I knyga, Vilnius, 1998, p. 74, 82, 85, 144, 154, 165; II knyga, p. 103, 107–112, 159–161; V. Levandauskas, Architektas Karolis Podčasinskis, *Vilniaus dailės akademijos darbai*, Vilnius, 1994, Nr. 4, p. 20.

Jeronimo Stroinovskio namo remonto darbų sąmata (architektas Josephas Poussier) sudarė įspūdingą 960 sidabro rub. sumą⁹.

Tačiau pagrindiniu užsakovu, bent jau amžių sandūroje, tapo Vilniaus magistratas, kadangi Vilniuje dislokuojamiems Rusijos kariniams daliniams skubiai reikėjo sukurti reikiamą infrastruktūrą – kareivines, ligonines, maisto, amunicijos ir ginklų sandėlius, tačiau dėl skubotumo ir lėšų stokos miesto izde nebuvo statomi nauji, bet pirmiausia pritaikomi konfiskuotų rūmų, vienuolynų ir gyvenamųjų namų pastatai¹⁰. Darbų apimtimi ypač išsiskyrė Jėzuitų noviciato pastatų ir Šv. Kazimiero bažnyčios Jėzuitų vienuolyno (pagal architekto Pjero de Rossi projektą) pastatų pritaikymas kareivinėms ir arklidėms, kuriuose cechų amatininkai mūrijo sienas, remontavo senas ir statė naujas krosnis, atliko medžio darbus¹¹. Jų paslaugų prireikė statant mieste ir priemiesčiuose (Vilniaus, Trakų, Rūdninkų gatvėse, Užupio ir Antakalnio priemiesčiuose) sargybinių pastatus, o vėliau juos remontuojant, perstatant arba perkeliant¹².

Mūrininkai ir krosnininkai naudojo vietinės gamybos statybines medžiagas, gaminamas Vilniaus priemiesčiuose šikūrusiose plytinėse. 1805 m. Vilniuje veikė 41 plytų, koklių ir puodų deginimo krosnis¹³. Reikia pastebėti, kad plytinių, koklinių ir kalkinių krosnių skaičius nuolat svyravo priklausomai nuo statybų apimties. Pavyzdžiui, 1828 m. mieste veikė 16 deginimo krosnių (11 Šnipiškėse, 2 Antakalnyje, 3 Lukiškėse), kuriose buvo gaminami balti, tamsiai rudi emaliuoti bei pilki kokliai. Tais metais 33 darbininkai pagamino 9100 koklių. Šias krosnis meistrai taip pat naudojo puodų gamybai, tačiau produkcijos kiekiai buvo maži (1000 vienetų per metus), skirti išimtinai vietinei rinkai, o juos gaminantys puodžiai neturtingi. 1828 m. Šnipiškėse dar veikė 13 plytinių, pagaminančių apie 461000 plytų ir 335 statines kalkių per metus. Čerpės buvo gaminamos 5 atskirose krosnyse, tačiau trūkstant geros kokybės molio jų gamyba nedidėjo. Kyla natūralus klausimas, ar minėtos plytinės priklausė meistrams statybininkams ar jų korporacinėms organizacijoms? Mykolas Balinskis, pateikdamas žinių apie „koklių ir plytų fabrikus“, tepaminėjo, kad jos priklausė miestiečiams, o Šulskis valdė didžiausią plytinę, šikūrusią Šnipiškėse (dirbo 25 nuolatiniai darbininkai su 7 arkliais)¹⁴. Iš generalguberna-

⁹ Dešimčiai Vilniaus kapitulos namų reikėjo einamojo remonto, žr.: Vilniaus gubernijos architekto Josepho Poussier 1813 m. raštą Vilniaus kapitulai, *LMAB RS*, f. 43, b. 22504, l. 3–4; Devis estimate des reparations a faire la maison de Monseigneur L'evêque Stroynowski..., *ibid.*, f. 43, b. 22370, l. 1–2.

¹⁰ L. Žilevičius, Vilnius XIX a. pradžioje, *Statyba ir architektūra*, 1980, Nr. 5, p. 26–28; Naujai buvo pastatytas tik vienas pastatas – raitosios artilerijos pulko arklidės Lukiškėse, žr.: *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 475, l. 82–91; Remonto darbai vyko 1797–1802 metais, žr.: Vilniaus civilinio gubernatoriaus Dmitrijaus Lanskojaus 1802 m. raštą Vilniaus magistratui, *ibid.*, 1, b. 543, l. 65–87.

¹¹ *Paminklų sąvadas*, Vilnius, 1988, p. 243; Jėzuitų noviciato 1804 m. remonto darbų sąmata, *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 608, l. 81–82.

¹² *Vilniaus architektūra*, Vilnius, 1985, p. 231; Pavyzdžiui, 1804 m. meistrai statė naują Aušros vartų mūrinę sargybines ir sunaudojo apie 25000 tūkstančius plytų ir 60 dėžių kalkių. Aušros vartų sargybinės statybos darbų ir medžiagų sąmata, *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 608, l. 23–24.

¹³ 1805 m. Vilniaus namų registras, *ibid.*, b. 674, l. 13, 18–20.

¹⁴ 1833 m. Vilniuje veikė 12 plytinių su 14 krosnių. Vienoje krosnyje tilpdavo per tūkstantį plytų, viena arba dvi statinės kalkių. M. Baliński, *op. cit.*, s. 120–121. Iki XIX a. 3-jo dešimtmečio vidurio molis Šnipiškėse buvo išgaunamas nemokant jokių mokesčių nors žemė priklausė miesto valdžiai, žr.: Juozapo Bogdanovičiaus 1934 05 29 raštą Vilniaus dūmai, *LVIA*, f. 937, ap. 1, b. 1793.

toriaus rūmų rekonstrukcijos darbams sudarytų sutarčių išaiškėjo dar du plytų ir kalkių gamintojai – Petras Baveris ir Juozapas Slonskis¹⁵.

Iš 1805 m. Vilniaus namų išsamaus sąrašo matyti, kad statybines medžiagas gamino beveik išimtinai meistrai plytininkai (*strycharzy*), savo namų valdose įkūrę plytines, tarp jų tik trys meistrai (Mykolas Stankevičius, Simonas Minkevičius ir Simonas Galinskis) buvo įrašyti į puodžių cecho sąrašus. Šnipiškėse įsikūrusią plytinę savininko teisėmis valdė vienuoliai bernardinai; joje veikė mažiausiai dvi krosnys, skirtos gaminti plytomis ir kalkėms¹⁶.

Nuo XIX a. 2-ojo dešimtmečio statybininkai, ypač tai pasakytina apie puodžius, stengėsi išlaikyti monopolį kovodami su ne cechų amatininkais, visų pirma žydų tautybės. Puodžiai atkakliai siekė, kad žydų amatininkai nebegalėtų gaminti puodų, statyti ar remontuoti krosnių, o besiverčiančius šiuo amatu stengtasi padaryti priklausomus nuo cechų administracijos suvaržymų. Tokios pastangos pasiteisino, kadangi cechas išlaikė į miestą atvežamų puodų kontrolės funkciją, t. y. nuo kiekvieno į miestą įvažiuojančio vežimo su puodais cechas imdavo 4 sidabro rub. mokesť¹⁷.

Siek tiek sudėtingiau sekėsi kovoti su pavieniais žydų amatininkais, nors turėtos privilegijos, naujasis įstatymas ir jo pagrindu priimti gubernijos valdžios, dūmos ir magistrato teismo nutarimai neleido užsiimti šia veikla be puodžių cecho „žinios ir leidimo“. Cecho vyresniųjų meistrų Antano Šadunskio ir Jono Markevičiaus pastangomis pavyko pasiekti, kad Vilniaus miesto dūma uždraustų žydui Abrachamui verstis krosnininko amatu. Vėliau cechas sėkmingai pasipriešino Zaveliui Bretanskiui, siekiančiam užsiimti paprastų, neemaliuotų, puodų gamyba, kadangi „nesimokė amato ir nebuvo įrašytas į cechą“¹⁸. Išlaikyti nekonkurencinę gamybą ir prekybą puodžių cechui padėjo dar viena paprasta aplinkybė – dėl ribotos paklausos, darbų sezoniškumo XIX a. I pusėje miesto rinkoje ši profesija nebuvo populiari nei tarp krikščionių, nei tarp žydų tautybės miestiečių. Juk žinoma, kad iki 1845 m. susikūrė beveik visų kvalifikuoto darbo reikalaujančių amatų žydų cechai¹⁹. Dėl klientų stokos tarp cechų meistrų, besiverčiančių krosnininkų amatu, vyko vidinė konkurencinė kova, pažeidžianti organizacijos principinius nuostatus, draudžiančius tarpusavio konkurenciją²⁰.

¹⁵ V. Levandauskas, op. cit., p. 85; Vilnių plytomis taip pat aprūpino aplinkiniuose dvaruose veikusios įmonės, kurias nuomojo ar laikė Vilniaus miesto pirkliai, žr.: J. Jurginis V. Merkys, A. Tautavičius, op. cit., p. 206.

¹⁶ Žr. nuor. Nr. 13; Vilniaus Bernardinų vienuolynui padarytų nuostolių dėl Didžiosios Armijos saviavaliavimo suvestinė, *LMAB*, f. 43, b. 20827, l. 1–4.

¹⁷ 1821 m. į Vilnių įvežamų puodų mokesčių aprašas, *ibid.*, f. 232, f. 78, l. 1.

¹⁸ Argumentacijai buvo pasitelkti šie dokumentai: 1664 m. puodžių cechui suteikta privilegija, Asesorių teismo 1804 m. birželio 6 d. nutartis ir Vilniaus gubernijos valdybos 1814 m. spalio mėn. nutarimas, draudžiantis žydams be krikščionių cechų žinios verstis amatais, žr.: Vilniaus miesto dūmos 1819 10 29 posėdžio protokola, *LMAB*, f. 232, b. 62, l. 1–2; Zavelio Bretanskio 1841 01 23 raštas Vilniaus civiliniam gubernatoriui, *ibid.*, b. 66, l. 1; Puodžių cecho ir Z. Bretanskio 1841 m. bylos dokumentai, *ibid.*, l. 4–14, 45–46.

¹⁹ V. Merkys, Vilniaus amatininkų cechų..., p. 59.

²⁰ Meistrą Gurskį, sutarusį dėl pečiaus perstatymo už 2 sidabro rub. ir pradėjusį darbą, nukonkuravo meistras Juozapas Voicekovskis, pasiūlęs 50 kap. pigiau, į panašią situaciją pateko Juozapas Krividas, Vincentui Zerkovskiui pasiūlius pigesnę darbų kainą, žr.: A. Gurskio 1850 04 16 raštą Vilniaus puodžių cechui, *LMAB*, f. 232, b. 46, l. 1; J. Krivido 1851 10 22 raštas Vilniaus puodžių cechui, *ibid.*, b. 53, l. 1–2.

Reikia manyti, kad mūrininkų cecho meistrai dėl monopolio išlaikymo vietinėje rinkoje buvo priversti kovoti su ne cechų amatininkais aščiau nei puodžiai ar krosnininkai, tą liudija iš Italijos atvykusio statybininko Jano Boretti pavyzdys²¹. Apie keturis dešimtmečius J. Boretti sėkmingai Vilniuje plėtojo profesinę veiklą kaip mūrininkų meistras, statybos darbų rangovas ir netgi restauratorius. Tiesą pasakius, Boretti, kaip meistro, atstovaujancio mūrininkų cecho interesams, pavarde, surandame XIX a. 2-ojo dešimtmečio Amatų valdybos dokumentacijoje, ir tai leidžia įtarti, kad greičiausiai meistras kurį laiką buvo įsirašęs į mūrininkų cecho sąrašus²². Antrasis pavyzdys susijęs su Vincentu Grabovskiu, įvardijamu kaip mūrininkų meistru, statybos darbų rangovu ir netgi architektu, kuris sugebėdavo laimėti pelningus užsakymus. Pastarąjį statybininką galima vertinti ne tiek kaip konkurentą, kiek kaip mūrininkų cecho meistrų darbdavį²³.

Tačiau šiuos atvejus derėtų laikyti išimtiniais. Cecho sąrašuose esantis meistras, tik turėdamas tvirtas pozicijas ir aiškias profesinės karjeros galimybes, galėjo surizikuoti pasirinkdamas „laisvo meistro“ kelią (deja, nepavyko nustatyti, kiek tokių meistrų galėjo būti). Priešingu atveju jis turėjo tenkintis atsitiktiniais darbais, kadangi praktiškai nebuvo įmanoma gauti pelningų užsakymų, taip pat (tai buvo ne mažiau svarbu) susitaikyti su gerokai žemesniu socialiniu statusu stipriai hierarchizuotoje miesto visuomenėje.

Be įprastinių statybos darbų, kai kurie meistrai dalyvavo nekilnojamojo turto vertinimo komisijos darbe. Į tokias komisijas, vadovaujamas gubernijos architekto, miesto valdžia kvietė vadinamuosius „prisiekiusiuosius vertintojus“ – mūrininkus, dailides, krosnininkus, taip pat amatų, susijusių su statybomis, atstovus – kalvius, šaltkalvius ir stiklius²⁴.

Mūrininkų bei dailidžių darbo užmokestis ir jo dydis priklausė nuo susitarimo su užsakovu. Remiantis darbų sąmatomis, galima teigti, kad jis buvo mokamas dviem būdais: pirmas, kai meistrams užsakovas sumokėdavo bendrą sumą „pagal kontraktą“ (dažniausiai už smulkius statybos darbus) neišskirdamas sunaudotų medžiagų ir darbo kainos; antras, kai mokama už darbo dieną meistru ir jo pagalbininkams. Dailidės ir mūrininko

²¹ Nekyla didesnių abejonių dėl Jano artimos giminytės su žymiu statybininku Giuseppe Boretti (1746–1849), karaliaus Stanislovo Augusto laikais atvykusiu į Varšuvą ir čia apsigyvenusiu. Giuseppe ir Janas Boretti XVIII a. paskutiniame dešimtmetyje greičiausiai buvo atvykę į Vilnių padirbėti. Be to, yra žinoma, kad Giuseppe buvo susižiedavęs su Barbora Rinkevičiūte, žr.: *Polski słownik biograficzny*, Kraków, 1936, t. 2, s. 324–325; V. Levandauskas, op. cit., p. 58; Vyskupo Masalskio 1793 05 08 vedybų indultas Giuseppe'i Boretti ir Barbora Rinkevičiūtei, adresuotas Šv. Jono bažnyčios klebonui, *LMAB*, f. 273, b. 1811, l. 1.

²² J. Boretti atliko restauracijos darbus Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje, vėliau kaip statybinių darbų organizatorius vadovavo 1808–1811 m. Spaso cerkvės perstatymui pagal architekto Mykolo Šulco projektą, taip pat dalyvavo restauruojant Vilniaus universiteto pastatus. 1828 m. su mestru Kazimieru Ivanausku sumūrijo portiką Šv. Jono bažnyčios pietinio fasado priestate. Yra žinoma, kad miesto valdžia sudarė darbų sutartį Botanikos sodo mūrinei tvorai pabaigti su mūrininku J. Boretti 442 sidabro rub. sumai. Žr.: V. Drėma, *Vilniaus namai...*, VI knyga, p. 3; S. Samalavičius, A. Samalavičius, *Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčia*, Vilnius, 1998, p. 38, 41; V. Levandauskas, op. cit., p. 45, 71, 91; Amatų valdybos 1813 m. raštas Vilniaus magistratui, *LVIA*, f. 939, ap. 1, b. 5, l. 53.

²³ 1819–1820 m. V. Grabovskis tapo kalėjimo Lukiškėse statybos rangovu, *ibid.*, f. 420, ap. 1, b. 37, l. 2–6; 46–48; V. Levandauskas, op. cit., p. 17, 39–40, 90; V. Drėma, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius, 1997, p. 184–185; V. Drėma, *Vilniaus namai...*, I knyga, p. 164–165; VI knyga, p. 154.

²⁴ 1829 m. nekilnojamojo turto vertintojais dirbo mūrininkas Viktoras Mieškovskis, dailidė Jonas Sinkevičius, krosnininkas Mykolas Šimanovskis, žr.: Vilniaus miesto dūmos 1829 11 15 raštą, *LVIA*, f. 937, ap. 1, b. 1038, l. 163.

darbadienis labai nesiskyrė ir dažniausiai buvo įkainojamas „tvirta valiuta“ – 2–3 auksiniais arba 0,30–0,50 sidabro rub. Vadovaujančiam meistrui kolektyvinio darbo atveju atlygis padidėdavo vienu auksinu, tuo tarpu pagalbininkai gaudavo apie pusę meistro atlyginimo²⁵. Įdomu pažymėti, kad Vilniaus mūrinių meistro atlygio vidurkis atitiko Varšuvos eilinių pameistrių darbadienio užmokestį²⁶. Kartais meistrams pavykdavo padidinti įprastinę kainą, pvz., remontuojant Oginskio malūno infrastruktūrą darbdavys skyrė kiekvieną darbo dieną po tris porcijas degtinės²⁷.

Krosnininkams taip pat retkarčiais mokėdavo bendrą sutartą sumą už krosnies pastatymą arba perstatymą, tačiau dažniausiai, ypač atliekant valdžios institucijų užsakymą, sąmatoje buvo smulkiai nurodomi koklių kiekiai, rūšis ir jų kaina bei krosnininko darbo atlygis, kuris priklausomai nuo susitarimo, krosnies dydžio ir kitokių aplinkybių galėjo gerokai svyruoti: už paprastos krosnies išmūrijimą – 16 auksinų, o už vadinamąją „švedišką“ vos ne dvigubai daugiau – 26 auksinai ir 20 grašių, už permūrijimą – 10 auksinų, už valymą – 40 grašių²⁸.

RELIGINIS IR VISUOMENINIS GYVENIMAS

Statybininkų cechai religinį gyvenimą reguliavo pagal šimtmečiais nusistovėjusią tradiciją, kuria vadovavosi besirūpindami kasdieniais savo narių tikėjimo reikalais: jie privalėjo reguliariai dalyvauti bažnytinėse pamaldose, meistrų laidotuvėse, prižiūrėti cechui priklausiantį altorių, mokėti bažnytinį mokestį. Tuo tarpu rusiškame įstatyme apie cechų religinius reikalus neužsimenama. Mūrinių ir dailidžių cechai tebesirūpino Šv. Pranciškaus Asyžiečio (Bernardinų) bažnyčioje esančiu Švč. Trejybės altoriumi, šioje bažnyčioje nuo XVII a. II pusės puodžiai turėjo savo altorių²⁹. 1809 m. puodžių cechą persikėlė į Šv. Jono bažnyčią, perėmęs iš chirurgų cecho Šv. Kozmo ir Damijono koplyčią, o altoriuje pakabino Trakiškės Marijos paveikslą³⁰.

Pasirašę sutartį su vienuoliais pranciškonais puodžiai trečią kartą pakeitė cecho altoriaus vietą 3-iojo dešimtmečio pabaigoje. Pagal ją į Švč. Mergelės Marijos Dievo Motinos į Danguų Ėmimo bažnyčioje esančią Šv. Ivono koplyčią buvo perkeltas Trakiškės Švč. Mergelės Marijos paveikslas. Cechas įsipareigojo pasirūpinti apšvietimu, koplyčios priežiūra, pagal atskirą aprašą turėti apeigoms reikalingų liturginių daiktų komplektą,

²⁵ Mūrinių ir pagalbininkui už krosnies ir kamino pastatymą buvo numatyta sumokėti 100 auksinų, o dailidėms už įvairius darbus – 260 auksinų. Aušros vartų sargybinės 1804 m. statybos sąmata, LVIA, f. 458, ap. 1, b. 608, l. 23; Raitosios artilerijos bataljono arkliidžių 1801 m. remonto sąmata, ibid., b. 543, l. 139–143; Labovskio namo 1831 m. rekonstrukcijos darbų sąmata, ibid., b. 492, l. 259; 1824 m. remontuojant Generalgubernatoriaus rūmus mūrinių darbadienis buvo įvertintas 10–20 kap. brangiau už dailidžių, žr.: Generalgubernatoriaus rūmų 1824 ir 1829 m. remonto darbų sąmatas, ibid., f. 937, ap. 1, b. 552, l. 29–30; Vilniaus amatininkų atlyginimų 1795–1799 m. dokumentacija, ibid., f. 458, ap. 1, b. 408, l. 6, 10, 13, 17, 28, 31, 84.

²⁶ M. Pachucki, *Stulecie Zgromadzenia mularzy warszawskich (1818–1948)*, Warszawa, 1919, s. 9.

²⁷ Oginskio malūno remonto 1816 m. dokumentacija, LVIA, f. 937, ap. 1, b. 61, l. 72.

²⁸ Pavyzdžiui, 1795 m. jėzuitų vienuoliams krosnies mūrijimas ir dar dviejų permūrijimas kainavo 162,20 auks., žr.: Jėzuitų vienuolyno krosnių remonto sąmata, LVIA, f. 458, ap. 1, b. 408, l. 106, 108; Krosnininko meistro J. Miloševskio 1799 m. atlygis, ibid., l. 154; Jėzuitų noviciato 1798 m. rekonstrukcijos sąmata, ibid., b. 543, l. 86.

²⁹ A. Kaladžinskaitė-Vičkienė, XVI–XVIII a. Vilniaus amatininkų cechai ir jų altoriai, *Lietuvių katalikų Mokslo akademijos Metraštis*, Vilnius, 2004, t. XXIV, p. 95, 99, 111–112.

³⁰ V. Drėma, *Vilniaus Šv. Jono...*, p. 3.

kurį prižiūrėjo bažnytinis meistras; dar buvo numatytas mišių, skirtų „cecho brolijos intencijai“, metinis tvarkaraštis, kuriame išsamiai aprašyta pamaldų tvarka ir finansiniai reikalai: už iškilmingas mišias cechą įsipareigojo mokėti 10 auksinų vienuolynui, 2 auksinus kunigui ir 8 auksinus pamokslininkui, už ketvirtines mišias ir didžiųjų švenčių progą po 2 auksinus, taip pat per Kristaus paaukojimą (Grabnyčias)³¹.

1818 m. Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo prasidėjimo šventei cechą išleido 192,14 sidabro rub. (šeštadalį visų cecho metinių pajamų). Bažnytiniam reikalams cechą skyrė pajamas, surinktas iš bažnytinio mokesčio, iš baudų už prasižengimus ir specialių vienkartinų rinkliavų, pavyzdžiui, koplyčios remontui cechą reikiamą sumą surinkdavo iš meistrų, o reikalui esant – ir iš pameistrių³². Taigi puodžių cechą išlaikė ir puoselėjo religinę tradiciją bei demonstravo miesto visuomenei savo finansines galimybes išlaikyti atskirą altorių.

MEISTRAS, PAMEISTRYS, MOKINYS

Vidinis cecho narių hierarchinis susiskirstymas, arba tiesiog profesinės veiklos ir karjeros modelis, išliko nepakitęs – mokinys, pameistras, meistras. Pastarasis vadovavo organizacijai ir buvo atsakingas tiek už bendrą interesų gynimą, tiek ir už savo asmeninius darbo rezultatus bei pameistrių ir mokinių profesinį parengimą. Likusieji cecho nariai – pameistras ir mokinys – buvo pagalbininkai profesinėje veikloje ir praktiškai nedalyvavo cechų valdyme. Toliau aptarsime cecho narių skaičiaus kaitą bei pabandysime nustatyti priežastis, nulėmusias tuos pasikeitimus.

Per daugiau kaip 50 metų statybininkų cechų meistrų, pameistrių ir mokinių skaičius kito ganėtinai ženkliai: nagrinėjamu laikotarpiu mūrinių meistrų skaičius svyravo nuo 96 iki 19, puodžių – nuo 36 iki 70³³. Taigi meistrų akivaizdžiai sumažėjo, netgi turint omenyje, kad uždarius dailidžių cechą dalis turėjo įsirašyti į giminingo cecho sąrašus. Tai nulėmė trys pagrindinės priežastys: pirma, per 16 metų (1795–1811) mirė 58 mūrinių meistrų, antra, XVIII a. pabaigoje buvo visiškai išbalansuotas profesinės karjeros mechanizmas, kitaip sakant, 94 meistrams teko tik 3 pameistrai, 2 mokiniai, trečia, kaip jau minėta anksčiau, ženkliai sumažėjusi šių darbų paklausa miesto statybų rinkoje. Mūrinių meistrų mažėjimo tendencija tęsėsi iki 3-iojo dešimtmečio pradžios ir galutinai stabilizavosi ties 18. Beveik dvi dešimtys meistrų Vilniui tapo optimaliu skaičiumi ir kitą dešimtmetį. Pameistrių ir mokinių atveju stebime atvirkščią reiškinį: pameistrių skaičius palaipsniui didėjo ir stabilizavosi 1833 m. (25 pameistrai), mokinių 1833 m. buvo 25, o po 15 metų jų skaičius išaugo kone dvigubai – iki 45 mokinių³⁴.

Pagal 1795 m. revizijos sąrašą dailidžių meistrų ceche surandame tik 10 meistrų ir neproporcingai daug pameistrių – net 61, o po 11 metų oficiali statistika liudija, kad buvo belikę tik 10 meistrų ir pameistrių. Jeigu tikėtume surašymu, tokį ryškų sumažė-

³¹ Vilniaus puodžių cecho 1824 07 03 posėdžio protokolas, *LMAB*, f. 232, b. 69, l. 1–2.

³² Koplyčios remontui cecho išlaidos sudarė 78,17 rub. sumą, žr.: koplyčios remonto sąskaitą, *ibid.*, f. 22, b. 71, l. 2; Vilniaus puodžių cecho 1818, 1821 m. pajamų ir išlaidų suvestinės, *ibid.*, b. 77, l. 1–2, b. 72, l. 1–2.

³³ Mūriniams atiteko antroji vieta (juos aplenkė tik batsiuviai), puodžiams – septintoji, žr.: V. Merkys, Vilniaus cechų amatininkų skaičius ir jų kilmė 1795–1893 metais, *MADA*, A serija, Vilnius, 1961, t. 2(11), p. 150.

³⁴ *Ibid.*; Vilniaus mūrinių cecho 1811 m. revizijos sąrašas, *LVIA*, f. 937, ap. 1, b. 99, l. 75–80.

jimą nulėmė natūralios mirtys (apie 95%), tik keletas amatininkų pasitraukė iš miesto. Dailidžių meistrų ir pameistrių skaičius nuo 1811 m. iki pat cecho panaikinimo nėra aiškus³⁵.

Puodžių cecho meistrų ir pameistrių kaita buvo stabiliausia. Nors per 16 metų (1795–1811) iš 36 meistrų mirė 23, jų skaičius po truputį mažėjo; 1818 m. tepriskaičiuojame 23 meistrus³⁶. Nuo 3-iojo dešimtmečio vis labiau atsigauinant miesto ūkiui 1833 m. užfiksuoti 57 meistrai, dar po 15 m. – netgi 70. Pameistrių ir mokinių skaičius nedaug tepakito ir sudarė apie trečdalią meistrų³⁷. Nedidelius puodžių cecho narių svyravimus greičiausiai nulėmė tai, kad nestigo pameistrių, galinčių užimti pasitraukusių meistrų vietas, o svarbiausia, miesto ūkio rinkos pokyčiai neturėjo tokios didelės reikšmės kaip mūrinių atveju.

Kasdienėje profesinėje veikloje cechų nariai privalėjo vadovautis statutais, nusistovėjusiomis tradicijomis ir rusišku įstatymu, kurio universalios nuostatos (parašytas visiems be išimties cechams) dažniausiai neprieštaravo seniesiems statutams, bent jau statybos amatų cechų. Meistras, kaip korporacinės organizacijos pagrindinė figūra, atliko įprastinę per kelis šimtmečius nusistovėjusią tarnybą ceche: dalyvavo cecho narių susirinkimuose, sueigose, vaišėse, kolektyviai sprendė bendras organizacijos problemas; be to, kasdienėje veikloje privalėjo vadovautis solidarumo principu, moralinio ir profesinio elgesio taisyklėmis, vykdyti vyresniųjų meistrų nurodymus, pagaliau deramai atstovauti cechui miesto pasaulietinėse, religinėse šventėse ir t. t. Pasitaikydavusius nesutarimus tarp meistrų sprendavo vyresnieji meistrai arba Amatų valdyba; dažniausiai už nepaklusnumą, tarpusavio nepagarbą, profesinio etiketo taisyklių pažeidimus ir t. t. baudavo piniginėmis baudomis³⁸.

Puodžių cecho meistrų našlės pagal statutą galėjo išlaikyti savo amatą tik ribotą laiką – vienerius metus ir 6 savaites. Neturėdamos profesinių įgūdžių jos siekė išlaikyti pameistrius ir mokinius, tačiau tai realizuoti praktiškai buvo beveik neįmanoma dėl įvairių priežasčių, kaip antai meistrų vyrų pasipriešinimo, finansinių resursų stokos, nesugebėjimo mokėti cechui mokesčius ir t. t.³⁹

Pameistrius galima vertinti kaip tiesioginius meistro pagalbininkus, nustatytą laiką atliekančius gamybinę mokomąją praktiką, už kurią priklausomai nuo jų darbo kainos rinkoje ir susitarimo su meistru gaudavo atlygį. Meistras atsakydavo už savo pavaldinio, įrašyto į cecho revizijos knygas, veiksmus ir sumokėdavo už jį nustatytus mokesčius. Pameistrai neturėjo teisės savarankiškai dirbti statybos darbus, išskyrus smulkiuosius. Pameistrystės laikas galėjo sutrumpėti meistro sūnui ir pameistriui, vedusiam meistro našlę.

³⁵ Vilniaus miesto dailidžių cecho 1795, 1811 m. revizijos sąrašai, *ibid.*, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 156–192; f. 937, ap. 1, b. 99, l. 111–114;

³⁶ 1795, 1811 m. Vilniaus puodžių cecho revizijos sąrašai, *ibid.*, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 71–74; f. 937, ap. 1, b. 99, l. 71–74; Vilniaus puodžių cecho 1818 m. pajamų suvestinė, *LMAB*, f. 232, b. 77, l. 1.

³⁷ Tik 3-iajame dešimtmetyje buvo gerokai sumažėjęs pameistrių skaičius: 55 meistrams teko 7 pameistrai, *žr. nuor. Nr. 33*.

³⁸ *ACW*, Nr. 280, t. 1, s. 298; Nr. 438, t. 1, s. 431–432; Vilniaus puodžių cecho 1824 08 05 raštas, *LMAB*, f. 232, b. 63, l. 1.

³⁹ Našlė Darata Korčikova bylinėjosi su cechu dėl finansinių reikalų, *ibid.*, b. 64, l. 1–2; Vilniaus miesto dūmos 1818 02 20 raštas, *ibid.*, b. 59, l. 1–2; Vilniaus amatų valdybos 1837 10 01 raštas, *ibid.*, b. 32, l. 1; *ACW*, Nr. 280, t. 1, s. 299; Pagal rusišką cechų įstatymą pameistrystę turėjo tarnauti ne mažiau kaip trejus metus, *žr.: Ремесленное положение, Полное собрание законов Российской Империи с 1649 года*, т. 12, №. 69, 1830, с. 375.

Pameistrystė buvo būtina siekiant profesinės karjeros ir kartu aukštesnio socialinio statuso miestiečių luome. Tam tikslui pasiekti jiems reikėjo įveikti šiuos profesinius reikalavimus: ištarnauti 4 metus išlaikant gerus santykius su darbdaviu, sukaupti 200 auksinų sumą, parengti specialų profesinę kvalifikaciją paliudijantį darbą ir suruošti cechui tradicines vaišes. Be to, pameistrys privalėjo sėkmingai įveikti cecho vidinio gyvenimo socializaciją. Išliko ir tradicija skirstyti pameistrius į vyresnius ir jaunesnius. Dailidžių cecho pavyzdžiai liudija, kad didžioji dalis pameistrių dėl įvairiausių priežasčių po 4 metų tarnystės negalėjo iškart tapti meistras: pameistrių, pasiekusių brandų 40–55 metų amžių ir turinčių kelias dešimtis metų profesinio darbo stažo, būta per 50%, o 11 amatininkų baigė savo karjerą būdami pameistrais⁴⁰. Nors cechų statute kalbama apie pameistrių besąlygišką paklusnumą meistrams, tačiau praktikoje pasitaikydavo ir konfliktų, dažniausiai finansinio pobūdžio⁴¹.

Sulaukę pilnametystės jaunuoliai, norintys mokytis mūrininko ir dailidės amato, turėjo įveikti keturių savaičių bandomąjį laikotarpį, pasižadėti ištarnauti 5 metus (vyresni kaip 20 metų vieneriais metais trumpiau), o norėdami užimti pameistrio vietą privalėjo sumokėti pagal 1746 m. privilegiją į cecho kasą 12 auksinų ir dar 12 paskirti žvakėms. Puodžių amato jaunuoliai galėjo siekti nuo 12 metų, tačiau tarnauti turėjo ilgiau – 6 metus; vyresnių nei 18 metų mokinių tarnybos sąlygos buvo nustatomos pagal susitarimą su meistru⁴².

Dera pridurti, kad besimokantys statybos profesijų jaunuoliai, ypač mūrininkai, turėjo mokėti skaityti ir rašyti. 1845 m. Vilniaus gimnazijos vadovybė sukūrė specialią mokymo programą amatininkams, kurioje buvo siūloma vakarais mokytis chemijos, mechanikos, technologijos ir geometrijos disciplinų rusų kalba vienerius mokslo metus. Pretendentai privalėjo mokėti skaityti ir rašyti, taip pat mokėti „keturis aritmetikos veiksmus“. Miesto valdžia rekomendavo puodžių cecho vyresnybei pasiūlyti jaunų žmonių šioms studijoms, greičiausiai toks raštas pasiekė ir mūrininkų cechą⁴³.

Akivaizdu, kad mūrininko profesiniam tobulėjimui buvo svarbus pradinis išsilavinimas, t. y. mokėjimas skaityti ir rašyti, tačiau cechų statute apie jį neužsimenama. Aukštos kvalifikacijos meistras XIX a. pradžioje susidurdavo su architektų parengtų projektų brėžiniais ir privalėjo juos perskaityti. Yra žinoma, kad pakeliant į cecho meistrus dažniausiai buvo reikalaujama sužymėti trobesius pagal duotus brėžinius⁴⁴. Kadangi 1795 m. iš 94 net 37 meistras nemokėjo rašyti, galima teigti, kad daugiau nei trečdalis amatininkų nesugebėjo kvalifikuotai perskaityti statinių projektų brėžinių⁴⁵. Taigi jie statė gyvenamuosius namus ir ūkinius pastatus eiliniams miestiečiams, kurie nesinaudojo architektų paslaugomis.

⁴⁰ ACW, t. 1, Nr. 438, s. 437; Vilniaus dailidžių cecho 1795 m. revizijos sąrašas, LVIA, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 156–192;

⁴¹ Vilniaus puodžių cecho 1818 m. pajamų suvestinės, LMAB, f. 232, b. 77, l. 1; Puodžių cecho meistras Adomas Nosevičius pagal susitarimą pameistriui Juozapui Bernatavičiui nesumokėjo viso metinio atlyginimo 24 sidabro rub., todėl pameistrys kreipėsi į cecho vyresnybę, žr.: J. Bernatavičiaus 1837 01 17 raštas Vilniaus puodžių cecho vyresniesiems meistrams, ibid., b. 34, l. 1.

⁴² ACW, t. 1, Nr. 438, s. 433; Nr. 280, s. 299; Vilniaus amatų valdybos 1845 10 13 raštas Vilniaus puodžių cechui, LMAB, f. 232, b. 38, l. 4.

⁴³ Vilniaus miesto dūmos 1845 08 03 raštas Vilniaus puodžių cecho vyresniajam, ibid., f. 232, b. 20 l. 1.

⁴⁴ S. Samalavičius, Trobesių statymas Vilniuje 1595–1795 metais, *Architektūros paminklai*, Vilnius, 1972, t. 2, p. 12, 15.

⁴⁵ Vilniaus mūrininkų cecho 1795 m. revizijos sąrašas, LVIA, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 207–302.

MUNICIPALINĖ KARJERA

Kaip žinoma, sėkminga municipalinė karjera miestiečio luomo atstovui suteikdavo aukštesnę hierarchinę padėtį. Atranka į svarbiausios miesto savivaldos institucijos – dūmos – pareigybes (dūmos prezidentas ir tarėjai) buvo vykdoma konkurencijos būdu dalyvaujant miestiečių luomo atstovams, turintiems teisę rinkti ir būti išrinktiems. Amatininkams rinkimuose atstovavo cechų vyresnieji meistrai⁴⁶. Statybos profesijų meistrai, turimais negausiais duomenimis, nenoriai dalyvavo konkurencinėje kovoje su pirkliais bei kitų profesijų amatininkais ne tik dėl dūmos prezidento, bet ir dėl tarėjų pareigų. Pavyzdžiui, mūrininkų cecho vyresnysis Andrejus Kolosovskis pageidavo būti išbrauktas iš dūmos tarėjų kandidatų sąrašo motyvuodamas svaria priežastimi – beraštyste, o tai buvo laikoma rimta kliūtimi siekiant aukštų municipalinių pareigų⁴⁷. Dar viena priežastis, ribojanti amatininkų municipalinės karjeros galimybes, – menka finansinė padėtis, nes kiekvienas kandidatas, siekiantis aukščiausių pareigų dūmoje, privalėjo disponuoti nekilnojamoju turtu mieste. Reikia manyti, kad statybininkai neturėjo stiprių pozicijų miesto savivaldos institucijoje.

TERITORINĖ KILMĖ IR SOCIALINĖ PADĖTIS

Duomenys apie cechų statybininkų teritorinę kilmę leidžia nustatyti šių korporacinių organizacijų uždarumo ir atvirumo laipsnį, vilniečių ir nevilniečių santykį. Pagrindiniu šaltiniu išlieka išsamus 1795 m. Vilniaus amatininkų revizijos sąrašas, kuriame pažymėta amatininkų gimimo vieta (kaimas arba parapija, apskritis, miestelis, miestas). Jo duomenys liudija mūrininkų meistrų kilmės įvairovę – suskaičiuojame beveik 30 vietovių. Daugiausia (26) į mūrininkų cechą užrašytų asmenų buvo vietinės kilmės, po 10 iš Gardino ir Ašmenos miestų bei apskričių, 8 iš Lydos miesto ir apskrities, 7 iš Slanimo miesto ir apskrities, 4 iš Valkavisko miesto ir apskrities, 3 iš Minsko miesto ir apskrities. Taigi beveik pusės visų mūrininkų cecho meistrų geografinė kilmė siejosi su Vilniaus miestu, apskritimi ir kaimyninėmis apskritimis. Iš kitų buvusios LDK vietovių į Vilnių atkeliavo po vieną ar du būsimus meistrus, tačiau nepavyko aptikti nė vieno mūrininko iš Žemaitijos apskričių. Užsienio amatininkų, ieškančių profesinės sėkmės Vilniuje, būta vos keletas: iš Krokuvos – 2, Liublino – 1, Augustavo – 1, Tilžės – 1⁴⁸.

Dailidžių meistrų ir pameistrių geografinė įvairovė buvo dar didesnė (per 30 vietovių), be to, išryškėjo tam tikri skirtumai. Daugiausia dailidžių, 10 asmenų, buvo kilę iš Ašmenos miesto ir apskrities, o vilniečiai užėmė tik antrą poziciją (9 meistrai). Reikia pažymėti, kad siekti dailidės karjeros 8 asmenys buvo atvykę iš artimiausių Vilniui vietovių (Turgelių, Kernavės, Lavoriškių, Paberžės, Medininkų). Iš Trakų miesto ir apskrities atvyko 5 meistrai. Iš tolimesnių tradicinių amatininkų rekrutacijos vietovių išskirtini Minsko ir Lydos miestai – po 6 meistrus, taip pat Gardino miestas ir apskritis – 4 meistrai. Vilniaus miestas atrodė patraukli vieta gyventi ir užsiimti dailidės amatu 2 atvykėliams iš Žemaitijos bei 2 iš „Karūnos“⁴⁹. Taigi dailidžių ceche vyravo vietinės kilmės meistrai ir pameistrai, dažniausiai iš Vilniui artimiausių apylinkių.

Puodžių cecho meistrų teritorinė kilmė, lyginant su mūrininkais ir dailidėmis, nepasižymėjo ypatinga specifika ir apėmė 17 vietovių. Pirmaujančios pozicijos atiteko

⁴⁶ Vilniaus dūmos rinkimų 1834 m. protokolai, *ibid.*, f. 937, ap. 1, b. 1685, l. 97.

⁴⁷ A. Kolosovskio 1835 03 23 raštas, *ibid.*, f. 937, ap. 1, b. 1675a, l. 232.

⁴⁸ Apie mokinius ir pameistrius duomenys nepateikti, žr. nuor. Nr. 45.

⁴⁹ Vilniaus dailidžių cechų 1795 m. revizijos sąrašas, *LVI A*, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 156–192.

vilniečiams – 11 meistrų, 5 kilmė siejosi su Lydos miestu ir apskritimi, kiti buvo iš įvairių vietovių, artimesnių Vilniui: 2 iš Maišiagalos, 2 iš Naugarduko apskrities ir miestelio, 2 iš Svyrių ir tik 1 užsienietis iš Prūsijos. Yra žinoma, kad 1823 m. į puodžių cechą įstojo Antanas Frėjus iš Austrijos. Įsikurti Vilniuje užsieniečiams meistrams trukdė 1818 m. įvestas papildomas kasmetinis 20 sidabro rub. mokestis. Tarp mokinių vyravo vilniečiai, o pameistriai daugiausia buvo kilę iš artimiausių Vilniaus miesto apylinkių⁵⁰.

Galima teigti, kad statybos amatų meistrų kilmės geografija minėtu laikotarpiu (dėl duomenų stokos nepavyko nustatyti tolesnės cechų narių teritorinės kilmės kaitos) pirmiausia apėmė Vilniaus, Lydos, Naugarduko, Ašmenos, Gardino, Trakų apskritis, po jų ėjo Vilniaus miesto gyventojai, atvykėliai iš kitų vietovių ar užsienio šalių sudarė nedidelę dalį (iki 10%).

Cechų amatininkų socialinės kilmės pažinimą riboja šaltiniai, tačiau jų pakanka, kad būtų galima įvardyti pagrindinius pokyčius ir tendencijas. Vilniaus amatininkai daugiausia buvo miestiečių luomo, t. y. miestų ir miestelių gyventojai. Statybininkų cechai nebuvo išimtis, nors jų statutuose ir rusiškame įstatyme bajorams ir valstiečiams nebuvo numatyta nei draudimų, nei privilegijų. Absoliučios daugumos profesinį brandumą pasiekusių amatininkų kilmė miestietiška, o bajorų surandame vos kelis, pavyzdžiui, 1795 m. mūrininkų bajorų būta vos 4 meistrai, ir jie sudarė 2,3% visų meistrų skaičiaus, puodžių ceche – nė vieno.

Galbūt pasitaikydavo iš valstiečių kilusių amatininkų, tačiau nustatyti jų skaičių, remiantis tik gimimo vieta, neįmanoma. Pažvelgę į XIX a. vidurio amatininkų kilmės statistiką, pastebėsime, kad mūrininkų meistrų gretose situacija nepakito (iš 35 du buvo bajorai), taip pat gerokai padaugėjo puodžių cecho meistrų iš bajorų luomo (iš 70–17). Tuo tarpu iš valstiečių kilusių meistrų mūrininkai neturėjo, o puodžiai – tiktai vieną. Išryškėjo akivaizdūs mokinių socialinės kilmės pokyčiai: mūrininkų gretose iš 52 mokinių net 27 užrašyti valstiečiais, 15 miestiečiais ir 10 bajorais, o puodžių ceche situacija nekito – tik bajorai arba miestiečiai ir nė vieno valstietiškos kilmės⁵¹.

Taigi daugiau kaip per 50 metų palaipsniui daugėjo bajorų ir valstiečių, norinčių verstis statybininko amatu. Greičiausiai smulkūs ir čišiniai bajorai, sudarantys gausiausią luomo sluoksnį, vis dažniau buvo priversti ieškoti (socialinės diferenciacijos išdava) naujų pragyvenimo šaltinių, juolab kad jie dažniausiai gyveno iš savo darbo. Dalis laisvųjų valstiečių irgi ieškojo pragyvenimo šaltinio mieste: yra žinoma, kad laisvasis valstietis V. Meilingas, gavęs dvarininko atleidimą, prašėsi priimamas į Vilniaus puodžių cechą⁵².

ŠEIMINĖ PADĖTIS IR GIMINYSTĖS RYŠIAI

Aiškinantis šiuos klausimus yra svarbu nustatyti sutuoktinių gyvenamąją vietą, šeimos dydį, „šeimynines profesines dinastijas“, jų procentinę išraišką bei tarpusavio giminy-

⁵⁰ V. Merkys, Vilniaus cechų amatininkų skaičius..., p. 165; Vilniaus puodžių cechų 1795 m. revizijos sąrašas, *LVI*, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 79–114; XIX a. 3-iajame dešimtmetyje Vilniuje priskaičiuojami 53 amatininkai užsieniečiai, žr.: 1827 m. užsieniečių cechų amatininkų Vilniuje sąrašą, *ibid.*, f. 937, ap. 1, b. 752.

⁵¹ V. Merkys, Vilniaus cechų amatininkų skaičius..., p. 150; Vilniaus amatininkų 1848 m. statistikos duomenys, *LVI*, f. 380, ap. 5, 1848 m., b. 207, l. 4.

⁵² V. Merkys, Vilniaus cechų amatininkų skaičius..., p. 159.

tės laipsnį. Amatininkų šeimyninė statistika geriausiai matyti 1795 m. revizijos rašte. Pagal ją, absoliuti dauguma amatininkų meistrų sukūrė šeimas: mūrinių – 95%, dailidžių – 96%, puodžių – 100%. Mūrinių ceche vilniečių sutuoktinių šeimos sudarė apie 10%, tačiau populiariausios buvo santuokos tarp atvykėlio ir jaunesnės miestiečių luomo vilnietės (apie 20%), amžiaus skirtumas svyravo nuo 5 iki 15, tačiau pasitaikė atvejų, kai jis viršydavo 30 metų. Apie 5% vilniečių pasirinkdavo ne Vilniuje gimusias nuotakas, 11% meistrų vedė našles. Dailidžių ir puodžių cechuose sutuoktinių pasiskirstymas pagal gimimo vietą taip pat atitiko mūrinių šeimose vyraujančias tendencijas⁵³.

Nagrinėjant amatininkų šeimos dydžio klausimą išaiškėjo, kad didžiausios buvo mūrinių Lauryno ir Teklės Sienkovskių, Vincento ir Anastazijos Kučinskių bei dailidės Jurgio ir Kristinos Ivanovskių šeimos, auginusios po 5 vaikus. Dvi dešimtys šeimų turėjo po 3 ir 4 vaikus, o daugiausia šeimose augo du ar vienas vaikas. Penktadalis dailidžių, daugiau kaip ketvirtadalis mūrinių ir trečdalis puodžių meistrų šeimų vaikų neturėjo. Giminytės ryšiai, kai į profesinę veiklą įsitraukia keli ar keliolika vienos giminės atstovų, šiuose cechuose nebuvo išplėtoti: tarp mūrinių tokių nesuradome nė vieno, tarp dailidžių buvo du atvejai – broliai Mykolas ir Michailas Lesnievskiai bei pusbroliai Jurgis ir Jonas Harmašai, taip pat du tarp puodžių – broliai Tadas ir Steponas Piechuros bei pusbroliai Jonas ir Stanislovas Surevičiai⁵⁴. Išanalizavus amatininkų cechų revizijos, metinius cechų meistrų, pameistrių ir mokinių sąrašus nenustatyta profesijos dinastijų pavyzdžių, nors mūrinių cecho statusas, kaip minėta anksčiau, suteikė meistrų sūnums lengvatas, tačiau jomis beveik nesinaudota.

TURTINĖ PADĖTIS

Aiškinantis statybininkų profesijos amatininkų turtinę padėtį bei turtinę diferenciaciją vieninteliu patikimu kriterijumi laikytinas nekilnojamas turtas – namas, žemės sklypas, deginimo krosnys. Tiesa, šio veiksnio nederėtų suabsoliutinti, kadangi sunku tiksliai nustatyti turtinę padėtį meistro, gyvenančio vadinamojoje lūšnelėje atokiame priemiestyje, ir meistro, nuomojančio dvarelį ir besisamdančio tarnaitę. XVIII–XIX a. sandūroje iš 96 mūrinių cechui priklausančių meistrų ir pameistrių tik 13 gyveno nuosavuose mediniuose ar mūriniuose namuose (3 lūšnelės), dar 3 turėjo tuščius sklypus, kadangi jų namai buvo sudegę. Įprasti nekilnojamojo turto įsigijimo būdai: paveldėta iš tėvų ir artimų giminaičių, gauta per vedybas, taip pat pasistatyta arba nusipirkta už savo lėšas.

Posesijų numeracija rodo, kad mūrینinkai negyveno mieste kompaktiškai, o buvo išsibarstę po visą miestą, dažniausiai po priemiesčius. Keliuose priemiesčiuose pastebima didesnė koncentracija – tai Antakalnyje (631, 637 posesijos) ir Užupyje (557, 610 posesijos)⁵⁵. Erdvius namus, kartais net dviejų aukštų, turintys namų savininkai dar gaudavo papildomų solidžių pajamų už kambarių nuomą, pavyzdžiui, mūrینinkas Kazimieras Kačanovskis, gyvenęs Šnipiškėse, turėjo 7 nuomininkus⁵⁶.

⁵³ Vilniaus mūrinių cecho 1795 m. revizijos sąrašas, LVIA, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 207–302. Vienintelis ryškus skirtumas šeimyninėje statistikoje: dailidžių meistrų, vedusių našles, buvo vos 1%, o puodžių – 2%, žr.: Vilniaus puodžių ir dailidžių cechų 1795 m. revizijos sąrašus, *ibid.*, l. 79–114, 156–192.

⁵⁴ *Ibid.*; Vilniaus puodžių ir dailidžių cechų meistrų 1798 m. sąrašas, *ibid.*, b. 380, l. 88, 118–119; Vilniaus dailidžių cecho 1811 m. revizijos sąrašas, *ibid.*, f. 937, ap. 1, b. 99, l. 111–14.

⁵⁵ Posesijų numeracija pateikiama pagal 1808 m. Vilniaus miesto planą.

⁵⁶ V. Drėma, *Vilniaus namai...*, VI knyga, p. 94, 136, 153–154, 161; knyga VII, p. 86.

1795 m. dailidžių ceche nesuradome nė vieno meistro, disponuojančio nekilnojamuoju turtu, tačiau 7 pameistrai gyveno nuosavuose namuose, kuriuos įsigijo dažniausiai paveldėję iš tėvų ar vedę. Ir tik vienetai, dažniausiai vyresniojo amžiaus – per 50 metų, sugebėdavo surinkti reikiamą pinigų sumą ir nusipirkti ar pasistatyti namą, kaip antai dailidė Florijonas Kovalskis iš Balstogės (1523 posesija) ir Jokūbas Daugėla, nusipirkęs namus (1003 posesija) prie Šv. Teresės bažnyčios. Daugiausia namų savininkų gyveno Šnipiškėse (809, 980, 982, 989 posesijos). Ir šiuo atveju lėšos, gautos už nuomą, buvo itin svarbus pajamų šaltinis, kadangi beveik visi savininkai turėjo nuo 2 iki 7 nuomininkų. Minėtasis J. Daugėla nuomojo visą namą, o pats su šeima gyveno išsinuototame bute⁵⁷.

Pagal procentinę išraišką daugiausia nekilnojamojo turto savininkų surandame puodžių ceche: iš 39 sąrašuose įrašytų meistrų 10 turėjo nekilnojamąjį turtą (tik 1 lūšnelė). Vienintelis Šidlovskis turėjo namą centrinėje miesto dalyje – Žemaitijos gatvėje (344 posesija), o likusieji savininkai telkėsi priemiesčiuose, tarp kurių išsiskyrė Šnipiškės – čia stovėjo 6 puodžių namai⁵⁸. Derėtų pridurti, kad nekilnojamojo turto savininkų skaičius nuolat keitėsi, kadangi mirus pagrindiniam šeimos išlaikytojui paveldėtojai dažniausiai nesugebėdavo išlaikyti brangaus turto savo rankose. Kita vertus, tik augant gyventojų skaičiui ir gerėjant miesto finansinei būklei galėjo palaipsniui didėti skaičius amatininkų, galinčių įsigyti nekilnojamojo turto.

Taigi galima teigti, kad tarp meistrų egzistavo nemaža turtinė diferenciacija, tačiau pasiturinčiųjų buvo nedaug, daugumos finansiniai pajėgumai buvo maždaug vienodi. Tą netiesiogiai paliudija didelis procentas amatininkų, gyvenančių nuomojamuose būstuose, dažniausiai priemiesčiuose, kuriuose nuomos kaina buvo mažesnė nei centre. Galima išskirti labiausiai pamėgtas mūrininkų nuomos vietas: miesto centrinėje dalyje daugiausia gyveno Odminių, Dominikonų, Subačiaus, po vieną kitą – Pilies, Didžiosios, Aušros vartų, Vokiečių gatvėse; tarp priemiesčių populiariausios buvo Lukiškės, po to ėjo Užupis ir Antakalnis. Dailidės, kaip ir mūrininkai, gyveno išsibarstę po visą miestą ir priemiesčius, tačiau miesto centre jų gyveno mažiau. „Už miesto vartų“ jie telkėsi Šnipiškėse, Lukiškėse, Paplaujoje ir Užupyje. Apie trečdalis puodžių ir plytininkų nuomojosi būstą Šnipiškių priemiestyje, dar maždaug trečdalis buvo susitelkę Subačiaus, Žemaičių, Vingrių gatvėse, o likusieji išsisklaidę po visą miestą: Už Trakų vartų, Žvejų priemiestyje, dvi šeimos glaudėsi Šv. Kazimiero vienuolyne ir t. t.⁵⁹

IŠVADOS

Mūrininkų ir puodžių cechai (pastarasis dėka paklausaus krosnininkų darbo), nepaisant nepalankios miesto ūkio ir finansinės konjunktūros, sujungė didžiąją dalį Vilniaus miestiečių – pragyvenimui iš statybų darbo užsidirbančių amatininkų. Galima sakyti, kad išlaikiusi beveik nepakitusią organizacinę struktūrą statybininkų korporacinė organizacija užtikrino (nors ne taip efektyviai kaip anksčiau) savo nariams išskirtines teises ir palankias sąlygas plėtoti profesinę veiklą.

⁵⁷ V. Drėma, *Vilniaus namai...*, III knyga, p. 195; VII knyga, p. 84–86, 88, 94, 101, 142, 157, 191; Vilniaus dailidžių cecho 1798 m. papildomas revizijos sąrašas, LVIA, f. 458, ap. 1, b. 380, l. 86–91.

⁵⁸ Meistras Mykolas Stankevičius Šnipiškėse turėjo du namus, žr.: Vilniaus puodžių cecho 1795 m. inventorinį sąrašą, *ibid.*, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 85, 87–88, 90, 95–96, 103, 106, 110; V. Drėma, *Vilniaus namai...*, IV knyga, p. 87.

⁵⁹ *Ibid.*, I knyga, p. 30, 36, 93, 121, 146, 187; II knyga, p. 75; III knyga, p. 16, 21, 96, 174; IV knyga, p. 34, 45, 53, 58, 96, 98; VI knyga, p. 57, 72, 76–78, 83, 85, 94, 96, 99, 115–116, 130–132, 136, 143, 150, 153–156, 158, 161, 185, 188–189, 192, 196, 198; VII knyga, p. 21, 37, 64, 85–86, 88, 90, 101, 105, 115, 156–157.

Profesijos dinastijų nebuvimas, menkai išplėtoti giminystės ryšiai bei didelis atvykėlių procentas liudija, kad statybininkai meistrai ir pameistrai sudarė palyginti naują, tiesioginių ryšių su ankstesniais nariais beveik neturinčią miestiečių grupę. Sprendžiant pagal užimtas vietas municipalinėje tarnyboje ir pagal narių skaičių, taip pat cechų vietą miesto amatų elitinėje hierarchijoje, statybininkai nepasizymėjo stipriomis pozicijomis.

Gauta 2007 05 10
Parengta 2007 05 20

VIRGILIJUS PUGAČIAUSKAS

Vilnius guilds of masons in the first half of the 19th century: their organization, character of production and collective biography

Summary

Between 1795 and 1850, the organizational structure, relations among the members, and the religious and social life of the guilds of Vilnius 'Christian' masons – stonemasons and potters – continued to be further regulated by the charters issued by Polish kings and Lithuanian grand dukes, the statutes and well-established traditions. The Russian law on the control of guilds, issued in 1811, did not bring about any major changes since its provisions, as a rule, did not contradict the aforementioned legal documents. The hierarchical model of the professional career – apprentice, journeyman, master – remained unaltered. The economic stagnation that followed Lithuania's incorporation into the Russian Empire contributed to the decline of the number of guild masters and an intense competition between them and non-guild masters. Basing themselves on the Russian law on the control of guilds, the authorities of the gubernia of Vilnius abolished the guild of joiners in the second decade of the nineteenth century, maintaining that the preparation of specialists of this profession did not require such lengthy training.

Most stonemason masters and journeymen were arrivals to Vilnius from adjacent towns and localities and the inhabitants of the city proper, generally belonging to the estate of the townsmen, and it was only in the middle of the 19th century that the gentry and peasants began taking up their occupation as stonemasons. Their families were not large; the overwhelming majority of them had one or two children. The families differed in terms of property – less than 10 per cent of them were well off and had some possessions in the city, while the material resources of the rest were more or less alike – they could merely rent a room and in exceptional cases a flat or a house on the outskirts. In the developing new economic situation, the principles of the corporate activity of the guilds of stonemasons and potters retained their significance and ensured (although to a lesser degree of efficiency) the representation of their interests in dealing with the governmental authorities and potential rivals.